

Végek dicsérete

Vicze Károly: „Az vég Temesvárbán ...”
Szórvány Alapítvány.
Temesvár, 2006.

Szomszédvárunk, Temesvár már földrajzi helyzeténél fogva is a szegedi közönség megkülönböztetett figyelmére tarthat igényt. Annál megalapozottabb ez a figyelem, ha tekintetbe vesszük azt a köztudomású tényt, hogy a város és vidéke, a Temesköz évszázadok óta a Kárpát-medence etnikai térképének egyik legszínesebb szeglete, hiszen magyarok, románok, németek és szerbek tudhatják otthonuknak. A gazdag történelem, a különböző kultúrák egymás mellett éléséből fakadó tarka néprajzi tájkép alapján kézenfekvő volna, hogy a térség a tudományos kutatás különös figyelmének örvendő határainkon innen és túl egyaránt. A valóság azonban egészen mást mutat. A trianoni döntést követően a politika narotikumai által megmérgezett tudományos légkör nem kedvezett a megalapozott, együttműködésen és kölcsönös elfogadáson alapuló munkának, a pillanatnyi érdek felülírta (felülírja?) a józan megfontolás és a közös érdek szabályait. Nem csoda tehát, ha ilyen körülmények között nem dúskálunk a Temesközre és magára Temesvárra vonatkozó igényes és a modernkori tudományosság elvárásainak megfelelő történeti munkákban. Éppen ezért figyelemreméltó és örvendetes Vicze Károly összefoglaló műve, melyre már régóta vártak a térség története iránt érdeklődők.

A könyv magját egy 2003-as dolgozat alkotja, mely a *Törökvilág Temesvárott* címet viselte. Bizonyára ennek köszönhető, hogy a kiadvány lehangsúlyosabb, egyben legigenyesebb részei magával a temesvári várral és annak a török hódoltság korában betöltött szerepével foglalkoznak. A könyv szerkezete is ezt a megfontolást támasztja

alá, hiszen a szerző külön tárgyalja a vár és a város történetét.

Az első rész, mely a „Temesvár várának története” címet viseli, a földrajzban is járatos történész megalapozottságával tárja elénk a vár történetét az ókortól a Habsburg uralomig. Különösen itt, a régi térképek kritikus szemléletű ismertetése és az egykori és mai helyszínek összevetése közepette tűnik áldásosnak a szerző alapos helyismerete, mely nem kis mértékben növeli a munka hitelességét. Az ókor és a koraközépkor tárgyalása során felvillan a kutatást akadályozó nehézség, a források hiányossága. Újabb kútfő híján az eddigi ismeretek összegzéséről lehet tehát csupán szó, ám Temesvár városának alapos ismerete újra és újra a szerző segítségére siet: az írott emlékek alapján azonosított helyszínek plasztikus ábrázolása, a régészeti eredmények pontos feltüntetése gazdagítja a fejezetet. Szembeszökő azonban, hogy – nyilvánvalóan a felhasznált középkori források és a döntően dualizmuskori feldolgozások nyomán – a vár középkori történetének bemutatása egészen Hunyadi János koráig szinte kizárólag a királyi látogatások listázására korlátozódik. A Hunyadiak uralmától a török hódoltság koráig tartó időszakot elemző fejezetre szintén jellemző a korábbi tudományos eredmények szintézisére és kritikai elemzésére törekvő szemléletmód. A magyar történeti kutatás és a történelem mint iskolai tantárgy oktatása során különös figyelemmel kezelt, „sarokkőnek” tekinthető események ebben a részben hangsúlyos elemként lépnek színre: a szerző figyelmének középpontjában nyilvánvalóan a Dózsa György nevéhez kötődő háború és a korszakot lezáró mohácsi csata áll. Mindez rendjén is volna, ha nem szembesülnénk azzal a sajnálatos ténnyel, hogy a sorok közül régiről ismert, mára már talajukat vesztett toposzok köszönnek vissza: Dózsa a nép dicső

hőseként, Szapolyai János pedig Mohács, egyben a Magyar Királyság árulójaként kerül reflektorfénybe. A szerző vártörténeti összefoglalója a középkort maga mögött hagyva részletesen taglalja Temesvár török ostromait az oszmán hódítás korában. Mindezt kortárs elbeszélők alapján teszi, különösen nagy figyelmet szentelve Evlia Cselebinek,¹ akitől számos ponton a szükségesnél talán bővebben is idéz. Az első részt a temesvári vár 18–19. századi történetének összefoglalása zárja, melyben a 19. századi magyar nyelvű hadtörténeti és általános történeti feldolgozások mellett szemezgethetünk a témát kutató román történészek és mérnökök eredményeiből is.

A könyv legkiemelkedőbb része kétségkívül a „Törökvilág Temesvárott” című második rész, melyben a szerző a történeti előzmények és a török berendezkedés vázlatos bemutatásából kiindulva valóban alapos képet rajzol az Oszmán Birodalom részévé vált temesvári vidék életéről. A szisztematikusan végigvezetett kortörténeti ábrázolás kiterjed a birtokviszonyok változására, a gazdaság és a közigazgatás átstrukturálására, valamint a kulturális, vallási és demográfiai átrendeződés, nem utolsósorban pedig a hadászat kérdéseire is. Az utóbbi témakör mélyreható társadalmi és igazgatási összefüggéseivel egységben tárja fel a török hadviselés temesvári jellemvonásait, így a temesi török haderő bemutatásán keresztül bepillantást nyerünk az Oszmán Birodalom hadviselésébe is. A temesvári „törökvilágot” bemutató rész a könyv összességét tekintve gazdagabb forrásokban, ám a hivatkozásokban továbbra is a feldolgozások dominálnak. A szerző nyilvánvalóan szembesült azal a problémával, mely továbbra is számos nehézséget vet fel a korszak kutatását illetően: a források töredezettségével. A török kori Temesvár történetének feltárása során felvetődő talán legfájóbb hiányosság a kor-

szakból fennmaradt, azonban teljes egészében még fel nem dolgozott *tahrir defterek* kényszerű nélkülözése. A kincstári lajstromok mellett azonban akad még más forrás is a korszakra vonatkozóan, amelyek alaposabb kiaknázása talán egyensúlyt képezhetett volna a román és magyar történészek feldolgozásaiból merített bőséges idézetekkel és summázásokkal szemben. Mindemellett a szerző javára írható az a kritikus szemléletmód, amellyel az összefoglaló munkát kezeli, bátran ütköztetve is az egyes téziseket. A második rész tizenegyedik fejezete lazábban kötődik az előzőekhez, ugyanis két önálló, azonban mindenképpen figyelemreméltó témát dolgoz fel Dzsáfer pasa krónikája alapján. Dzsáfer 1687-től volt a temesi villájet pasája, tehát igen mozgalmas korszakot fed le uralmának elbeszélése, bőséges forrásként szolgálva a kutatók számára. Talán nem lett volna haszontalan utána járnai az eredeti krónikának, hiszen a szerző által használt Szentkláray-féle változat „szabad előadásban” elhangzó, erősen historizáló stílusban íródott kivonata² nem feltétlenül válik a fejezet hitelességének javára. A Szentkláray által feldolgozott szöveg tulajdonképpen Repiczky János fordítása, melyet a 19. század elején készített az MTA keleti gyűjteményében őrzött múrról (Török F. 60.). A kivonatolásból a zentai csatára vonatkozó részlet nyomtatásban külön is megjelent, amelyből megállapítható, hogy Repiczky bonyolult és nehézkesen adta vissza a török szöveget. A fordítónak ugyanakkor helytelen névazonosításai is vannak, hiszen egy Ignad (talán Ignác) nevű tolmácsot és árulót a híres Ungnad-család leszármá-

¹ Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai (1660–1664). Kiadta: dr. Karácson Imre. Budapest, 1904.

² Szentkláray Jenő: *Dzsáfer temesvári pasa. Századok*, 47. (1913) 1. sz. 12–25. A krónika teljes szövege német fordításban jelent meg 1981-ben, érdemes lett volna inkább ezt használni: *Der Löwe von Temeswar. Erinnerungen an Ca'fer Pascha den Älteren, aufgezeichnet von seinem Siegelbewahrer 'Ali*. Hrgs. Kreutel, Richard F.–Teply, Karl. Graz–Wien–Köln, 1981.

zottjának tekint. Mindezek természetesen a recenzált kötet hitelét is befolyásolják.

A második részt záró 17. század végi temesvári körkép jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy az olvasó minél teljesebben idézhesse fel maga előtt Temesvár török arcát. Itt kortárs szemlélők leírásából szemezgethetünk, egészen pontosan Evlia Cselebiéből és Ottendorf Henrikéből. A két szemtanú elbeszélését korabeli térképek, továbbá a Borovszky- és Szentkláray-monográfiák³ információi egészítik ki. Nagyra becsülendő az a buzgalom, amellyel a szerző a forrásokban előforduló helyszínek azonosítására törekszik. A mai utcahálózattal történő folyamatos egyeztetés vezérfonalként szolgál a Temesvárat ismerő olvasó számára, és élményt nyújt a gazdag történelemmel rendelkező városokban szívesen bolyongó utazó számára is.

A könyv harmadik része „Temesvár a kétfejű sas országában” címmel a visszafogaló háborúk során utolsóként elhódított Temesköz Habsburg-kori történetét állítja középpontba. Alapvetően a már jól ismert Borovszky- és a Szentkláray-monográfiák alapján íródott szisztematikus áttekintés ez, mely felvillantja a Temes-vidék 18–19. századi történetének meghatározó eseményeit, mindamelllett az előző részben már megismert struktúrát követve ismerteti a térségben lezajló gazdasági, demográfiai változásokat, valamint nyomon követi a városi közigazgatás és városfejlődés nevezetes eseményeit. A szerző különös figyelmet szentel a Temesköz mai arculatát is meghatározó császári telepítések történetének, aminek során – kissé talán túl hevesen – a magyarság háttérbeszorulásáért felelős császári népességpolitikát ostromozza. A műben nem utoljára sejlik fel a „magyarvilág” és a pros-

peritás sírásójaként aposztrófált császárság gondolata. A szerző a Temesvidék gazdaságára, ezen belül a lakosságra rótt terhekre vonatkozóan is felpanaszolja Bécs destruktív politikáját – jóllehet nem hallgatja el a Habsburgok által kezdeményezett fejlesztések áldásos hatásait sem. A 18–19. századi temesi körképet ismét színes epizódok egészítik ki – így például önálló fejezetben ismerkedhetünk meg Végvár (eredetileg Rittberg) történetével, valamint az 1848–1849-es szabadságharc temesi eseményeivel is. Ez utóbbi annál inkább értékelendő, hiszen a 19. századi Temesvár története – valószínűleg a terjedelmi korlátok miatt – kissé vázlatos formát öltött. Ez a megállapítás vonatkozik a századvég történetére is, melyből csupán Temesvár modern várossá válásának érzékletes bemutatása emelkedik ki. Vicze Károly munkáját az 1867-es kiegyezéstől az első világháború végéig tartó időszakot felölelő rövid összefoglaló zárja. Ebben az esetben is jellemző a városfejlődés meghatározó eseményeinek megjelenítése, amelyek mellett úgyszólván eltörpül a világháború és temesi vonatkozású következményeinek igencsak tartózkodó elbeszélése. A korszak bemutatásából egyedül Geml József, a „magyarvilág” utolsó temesvári polgármesterének visszaemlékezései⁴ emelkednek ki, a szemtanú tollából származó értékes kiegészítésekkel tarkítva a fejezetet. Sajnos a város 1920 utáni történetéről még vázlatosan sem értesülhetünk. Való igaz, a 20. század már igen messzire visz a török hódoltság korától, pedig ez az időszak is joggal tarthatna igényt érdeklődésünkre.

A mű egészét tekintve szembeszökő az a stilisztikai és tartalmi szempontból is kifogásolható tény, hogy a történeti feldolgozásokból merített idézetek talán gyakrabban fordulnak elő a kelleténél. Különösen gyakran köszönnek vissza dualizmuskori összefoglalások, melyeket helyenként – elsősor-

³ Borovszky Samu (szerk.): *Temes vármegye és Temesvár. Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye*. Budapest, é. n.; Szentkláray Jenő: *Újabb részletek a délmagyarországi török hódoltság történetéhez*. Budapest, 1917.

⁴ Geml József: *Emlékiratok polgármesteri működésem idejéből (1914. VI. 15. – 1919. IX. 4.)*. Temesvár, é. n.

ban a középkort feldolgozó részben – szegedi és romániai történészek tanulmányai egészítenek ki. Mindazonáltal a szerző szakirodalmi tájékozottsága vitán fölüli áll, sőt kifejezetten előremozdítónak mondható az a szemléletmód, ahogyan érintkezésbe hozza a magyar és a román tudományos élet egymástól elszigetelt eredményeit. Szintén pozitívként értékelhető a forrásként használt munkák alapvetően kritikus kezelése, valamint a tudományos kutatásban vitapontként jelentkező kérdések megvilágítása. A bőséges szakirodalomban történő tájékozódást megkönnyíthette volna egy irodalomjegyzék. Ellenben igen gazdag a könyv illusztráció-gyűjteménye, melyben különösen a figyelmesen összeválogatott, a könyvben tárgyalt valamennyi korszakhoz illeszkedő térképek egészítik ki az olvasás élményét.

Vicze Károly könyve, az élő temesvári magyar történetírás szép példája, mindenképpen méltó a figyelemre, hiszen hiánypótló munkáról van szó: magyar nyelven hosszú idő óta ez az első mű, amely átfogó

képet rajzol Temesvár városáról. Közérthető stílusával, széles látószögű ábrázolásmódjával betekintést enged a hétköznapi érdeklődő számára Temesvár történetének legmeghatározóbb korszakaiba, egyben kiindulási pontként szolgálhat a tudományos igényű olvasó számára is. Felhívja a figyelmet a helytörténeti kutatások jelentőségére, hiszen éppen a Temesközhez hasonló, országhatárok által szétszabdalt és a közelmúlt sérelmein alig-alig átvergődő régiók térségében jut különösen fontos szerep a település és a kistérség történetét középpontba állító kutatásoknak, amelyekből kiindulva nagyobb földrajzi-történeti egységek alaposabb megismerése válik lehetővé. Mind ebben rendkívül nagy szerep jut a nemzetközi síkon megvalósuló műhelymunkának, amelyre Szeged és Temesvár viszonylatában már volt példa. Mindannyiunk számára áldásos volna, ha a párbeszédnek lenne folytatása!

CZIRÁKI ZSUZSANNA